

TRYGVE BRATTELI

Foredrag ved sluttmøte
av 17. normalkurs ved
Forsvarets Høgskole
10. mai 1972.

FORSVARET OG SAMFUNNET

Forsvarets Høgskole har gjennomført sitt 17. normalkurs, og jeg er glad for å kunne delta ved sluttmøtet.

Gjennom kursperioden har dere fått en omfattende og inngående innføring i de forskjellige deler av totalforsvaret. Det er nødvendig dersom en skal forstå sammenhengen og samspillet mellom de ulike faktorer i vårt samlede forsvar. Det gjelder f.eks. forholdet mellom den militære og sivile planlegging, samvirke mellom Forsvaret og de politiske organer, mellom nasjonale myndigheter og våre allierte. Det er en alminnelig erfaring som dere sikkert også har gjort ved dette kurs, at en gjennom samarbeid og samvær ikke bare får større innsikt i hverandres arbeidsområder, men også økt forståelse og respekt for tjenestefelter og arbeidsoppgaver utenom ens egne. Stort sett vil en finne at det i grunnen blir gjort mye bra og fornuftig arbeid også andre steder i Forsvaret, enten det nå er på sivile eller militære områder. En slik erkjennelse er like viktig for et godt samarbeid i Forsvaret som økte kunnskaper om de

ulike sektorer innenfor totalforsvaret.

Nå går skoleplanen her på Høgskolen atskillig utover det å skape økt innsikt i forsvarsspørsmålet. Gjennom foredrag, diskusjoner og reiser har denne også behandlet en rekke andre emner av samfunnsmessig karakter. Ved siden av å få plassert og vurdert sitt arbeidsområde i en videre forsvarsmessig sammenheng, har dere også kunnet betrakte Forsvaret i en videre samfunnsmessig sammenheng. Det siste er ikke det minst viktige. Jeg skal ved denne avslutning oppholde meg litt ved Forsvarets samfunnsmessige funksjon og sammenheng.

Det er ofte en tendens til å ville karakterisere ulike virksomheter ut fra deres egenart og forskjellighet i forhold til andre tjenester. Det faller så lett å framheve det spesielle og skillende. Forsvaret er ikke noe unntak i så måte. Går en forholdene nærmere etter i sømmene, finner en imidlertid at likhetene og fellestrekkene ofte er det mest slående. Og de tilsynelatende spesielle og egenartede forhold føyer seg gjerne naturlig inn i et større og samlende helhetsmønster.

I et levende demokrati kan Forsvaret aldri stå fram som en stat i staten. I likhet med andre virksomhetsområder skal Forsvaret utføre visse sentrale samfunnsfunksjoner. Det er en integrerende del av samfunnet, og det påvirkes av og må tilpasses de understrømninger som til enhver tid er med å forme samfunnets utvikling. Forsvaret, som samfunnet ellers, vil på en rekke områder preges av den teknologiske utvikling. Utdanningssamfunnet setter sine spor og

stiller sine krav i Forsvaret som på det sivile område. Forsvaret kan heller ikke stå fram som en enklave i forhold til den demokratiseringsprosess som i dag merkes på alle områder av samfunnslivet.

Forsvaret kan heller ikke gjennomføre sine oppgaver uten støtte fra det øvrige samfunn. På den andre siden har Forsvarets virksomhet på mange måter atskillig nytteverdi for det sivile samfunn.

Forsvaret er verken et "nødvendig onde" eller et "gode". Det utfører en funksjon i samfunnet og må vurderes ut fra betydningen av de mål det er innrettet på å løse.

Om en grovt definerer Forsvarets hovedoppgave som det å bevare fred, frihet og selvstendighet for vårt land, og verne om demokrati og rettssikkerhet, er det lett å se at dette er en målsetting som ikke kan løses gjennom tiltak innenfor vårt totalforsvar alene. Også vår innsats på andre områder er avgjørende bidrag til landets sikkerhet. Det gjelder også vår holdning i forhold til våre naboland, vår opptreden overfor andre stater vi har samkvem og kontakt med. Det gjelder vårt samarbeid med utviklingslandene og vår vilje og evne til konstruktivt samarbeid i internasjonale organisasjoner også når de i enkelt-saker går utover nasjonale interesser. Men også vår indre politikk har viktige sikkerhetspolitiske sider. Stabil økonomisk vekst, sosial framgang og rettferdig fordeling av godene mellom ulike distrikter og befolkningsgrupper bidrar til den sosiale stabilitet som er nødvendig for å trygge grunnlaget for fred

og sikkerhet. Sterke motsetninger og spenningsforhold mellom sosiale grupper som mellom nasjoner vil alltid bære i seg kimen til uro og ufred.

Dannelsen av Det europeiske fellesskap har ut fra dette synspunkt vesentlig betydning også for fred, samarbeid og sikkerhet i Europa. Jeg tenker da ikke på eventuelle endrede militærpolitiske konstellasjoner eller utviklingslinjer. Rivalisering mellom europeiske stater med betydelig indre sosial spenning, har to ganger i vårt århundre gjort Europa til en blodig slagmark. Ved å bygge opp et forpliktende interessefellesskap mellom landene, og gjennom et åpent og intimt samarbeid som har ført til økt økonomisk vekst og sosial framgang i alle land, er mye av det sosiale og nasjonale konfliktstoff fjernet.

Dette er i dagens situasjon ikke et alternativ til den forsvarspolitik vi har ført, men et viktig ledd i den bredere politikk som er nødvendig for å trygge Europas framtid. Vår evne og vilje til å opprettholde et rimelig forsvar i Vest-Europa og til å føre en politikk med sikte på å dempe eller fjerne nasjonale og sosiale spenningsforhold innenfor landene, har skapt grunnlag for videre avspenning mellom de store maktblokkene. Europapolitikken etter den andre verdenskrigen gir en klar illustrasjon av sammenhengen og samspillet mellom forsvars- og utenrikspolitik, økonomisk- og sosialpolitikk for å nå vesentlige felles mål som de vest-europeiske samfunn har satt seg.

Trivsel og demokrati i hverdags- og arbeidsliv har gjennom de senere år fått en bred plass i det

politiske ordskiftet, og har forplantet seg til de fleste områder av samfunnslivet. Selv om det ideologiske grunnlag har røtter langt tilbake i tiden, har bredden og intensiteten i ordskiftet økt samtidig med at den nye etterkrigs generasjonen har vokset til. Demokratidebatten er særlig karakteristisk for de land som har nådd en høy levestandard og relativt trygge kår for de store folkegrupper.

Sosiologer og psykologer har søkt å forklare denne utvikling ut fra trangen til tilfredsstillelse av menneskelige behov. Etter deres teorier kan de grunnleggende menneskelige behov stilles opp i en viss rangorden. De fysiologiske behov, som behovene for mat og hvile, kommer i første rekke. Når de er dekket, melder behovet seg for trygghet, dernest kommer de sosiale behov, så behov for selvstendighet, selvfølelse og selvtillit. Og på toppen av rangstigen behovet for selvrealisering, dvs. følelsen av å ha et arbeid som svarer til ens evner og innsikt, og som gir en muligheter for å utvikle seg og yte en skapende innsats.

Etter hvert som unge mennesker som aldri har kjent manglende dekning av de elementære behov, rykker inn i skole og på arbeidsplasser - med nye verdinormer, aktualiseres behovet for medinnflytelse, menneskelig trivsel og selvrealisering.

Enkelte har også sett på kravene om økt innflytelse over egen arbeidssituasjon som en menneskelig reaksjon mot den teknologiske utvikling, mot spesialisering og profesjonalisering. Denne

utvikling kan presse folk inn i et mønster som føles meningsløst, og hvor de føler seg maktesløse og uten muligheter for personlig utfoldelse og for å påvirke systemet.

Selv om disse strømmingene ikke alltid utmerker seg ved stor klarhet og stringens, skal vi vokte oss vel for å se dem som motepregede fenomener i samfunnets debatter og brytninger. Bredden og intensiteten, og den nære tilknytning til de moderne industrisamfunn må tas som et klart tegn på at vi står overfor dyptgående brytninger mellom visse sider ved vår tids samfunnsformer og reelle og påtrengende allmennmenneskelige behov.

Disse problemer har gjennom årene ført til at det er gjennomført en rekke tiltak og ordninger. De tar sikte på å gi de ansatte økte muligheter for informasjon, drøfting og medbestemmelse når det gjelder forhold som har betydning for den enkeltes situasjon på den daglige arbeidsplassen. Dette er ikke et enkelt spørsmål som kan løses ved noen paragrafer eller enkle bestemmelser. Vi har i vårt land, både i privat virksomhet og i offentlig forvaltning, prøvet oss fram på forskjellig vis. Vi har etablert et system med samarbeidsutvalg som blant annet dekker hele den statlige sektor, og som er meget godt innarbeidet i Forsvaret. De ansatte har fått sine representanter i styre og råd, de blir i stigende grad tatt med på utredningsarbeid av særlig betydning for utviklingen av arbeidsplassene. Vi eksperimenterer med selvstyrende grupper innenfor

større arbeidsplasser. Endringen i aksjeloven som innfører bedriftsforsamlinger i større aksjeselskaper, og representasjonsrett for de ansatte i styre og bedriftsforsamling, er videre skritt på dette område.

Sammenliknet med andre land med vår samfunnsstruktur, ligger vi i fremste linje med hensyn til konkrete reformer på de enkelte arbeidsplasser. De større industriland, og særlig De Forente Stater, har imidlertid kommet vesentlig lengre når det gjelder forskning og eksperimentering med det en kan kalle det menneskevennlige demokrati på arbeidsplassen. Det foreligger et rikt forskningsmateriale som understøtter det syn at bedrifter som makter å samarbeide med de ansatte i et mer aktivt medarbeiderskap, oppnår bedre resultater både med hensyn til trivsel og produksjon.

Det er ganske klart at en stor organisasjon som Forsvaret ikke kan bli upåvirket av denne utviklingen. De unge som skal avtjene sin verneplikt vil være preget av det miljø de kommer fra. De vil ikke uten videre forstå at utdanningsprinsipper, ledelsesformer og omgangsformer skal behøve å være helt annerledes i Forsvaret enn i samfunnet ellers.

Det er riktig at Forsvarets organisasjon skal utdanne mannskaper med tanke på de fysiske og psykiske påkjenninger de kan bli utsatt for i en krig. Den primære oppgave er altså innrettet mot en situasjon som alle håper aldri vil inntreffe, men som Forsvaret må forberede seg på om det skal kunne fylle sin samfunnsfunksjon. Dette grunnleggende forhold kan en ikke overse. Men det må legges vekt på at disse

forhold blir forklart og grunnlagt, slik at de kan bli forstått og akseptert iallfall av det store flertall av vernepliktige mannskaper. Det er viktig også at oppgaver og påkjenninger i høyt mekanisert krig ikke er de samme som under felttog i århundredets begynnelse. Personlig ansvar og moral spiller nå en avgjørende rolle.

I dagens samfunn, og overfor kritisk innstilt ungdom, er det ikke holdbart bare å slå fast at slik skal og må det være.

Og ikke all virksomhet og tjeneste i Forsvaret stiller de samme krav. På mange områder kan tjenesten i Forsvaret tilpasses den alminnelige utvikling i samfunnslivet uten at det går utover vitale forsvarsmessige funksjoner. Tvert imot vil en kunne bedre både trivsel og effektivitet ved at en styrker den enkeltes følelse av egenverdi og letter tilpasningen. Dette har også betydning for Forsvarets alminnelige omdømme i folket, og dermed for forsvarsviljen og forsvarsevne.

Forsvaret har i den senere tid vært sterkt opptatt av disse spørsmål. Jeg ser på tillitsmannsordningen sammen med andre bestemmelser som et klart uttrykk for at det i Forsvaret er vilje og forståelse for en utvikling som i dag griper dypt inn i samfunnslivet.

Etter mitt beste skjønn må det bero på manglende evne til å oppfatte den faktiske situasjon, når enkelte ser på disse tiltak nærmest som uttrykk for et spillfekteri og en bevisst lefling med de

unge, og at konsekvensene av dette bare kan bli undergraving av autoritet og disiplin, og dermed av vår forsvarsevne.

Selv om demokratiseringsbegrepet kan virke noe uklart, er de krefter og menneskelige behov og aspirasjoner som ligger bak, reelle nok. Ingen kan i dag si med sikkerhet hvilken veg vi vil gå i framtiden når det gjelder organisasjon, arbeids- og beslutningssystem, lederfunksjoner m.m. Men én ting kan vi si med sikkerhet: Ingen sektor i samfunnet er så spesiell og egenartet at den vil kunne stille seg utenfor den alminnelige utviklingen, og ignorere den utfordring den reiser i det moderne samfunn.

Forsvarets virksomhet er en integrerende del av vår samfunnsøkonomi. Forsvaret er ikke bare en ressursforbrukende virksomhet. Det yter også tjenester til det øvrige samfunn, det gir stimulanser til det sivile produksjonsliv og styrker nærings- og bosettingsgrunnet i en del av våre mestørvanskeligstilte distrikter.

Dette er i samsvar med målsettingen som klart fastslår at i den utstrekning det er forenlig med de øvrige oppgaver skal Forsvaret yte størst mulig bidrag til det sivile samfunn.

Gjennom sin innkjøpspolitikk kan Forsvaret gi norske bedrifter muligheter for produksjon og nyutvikling, og også til å opparbeide eksport innenfor rammen av de kompensasjonsavtaler som er inngått i forbindelse med Forsvarets kjøp. Forsvarets innkjøpspolitikk er slik utformet at materiellvalget ikke

bare avgjøres ut fra fagtekniske hensyn, men også ut fra nasjonale industripolitiske vurderinger.

Den sterke konsentrasjon av beredskapsavdelinger i Nord-Norge har også sine klare distriktsmessige virkninger. Selv om en må plassere avdelinger og virksomheter ut fra forsvarsmessige hensyn, er det viktig at planleggerne også har klart for seg at de ressurser de disponerer også kan tjene distriktspolitiske formål.

Utdanningssamfunnets problemer strekker seg også langt inn i Forsvaret. Samtidig som Forsvaret nyter godt av det sivile skoleverk, gir Forsvaret atskillig utdanning som går tilbake til det øvrige samfunn. En betydelig del av Forsvarets ressurser av personell og penger settes inn i utdanning, og en god del av vernepliktstiden går med til skole og praktisk øving. Utdanningskravene i Forsvaret er stigende. Det skyldes blant annet den militærtekniske utvikling. Men det høyere utdanningsnivå blant rekruttene stiller også større krav til det befall som skal ha ansvar for den videre opplæring og ledelse av mannskapene. Med de store krav som stilles til utdanning på alle områder innenfor samfunnet, er det også av nasjonaløkonomiske grunner viktig at så vel Forsvaret som det sivile skoleverk blir organisert og nyttet slik at de utdanningsoppgaver samfunnet må ta seg av, kan bli løst med lavest mulige kostnader.

Også på arbeidskraftens område er Forsvaret en integrerende del av samfunnsøkonomien. Forsvaret må på grunn av virksomhetens art stille særlige krav

til befalets fysiske skikkethet. Dette innebærer at særlig troppsbefalet må hentes fra de yngre årganger. Men også generelt gjelder at Forsvaret i likhet med enkelte andre yrker må ha aldersgrenser som ligger noe lavere enn for de fleste andre yrker i samfunnet. Dette stiller på den ene siden Forsvaret overfor det problem å gjennomføre en tilfredsstillende aldersstruktur i befalskorpset. I den utstrekning dette lar seg realisere, reises et annet spørsmål, nemlig overgang til sivil virksomhet for det militære personell som slutter i Forsvaret mens det ennå har igjen mange arbeidsår. Dette er ett av de mange praktiske samgripingsproblemer som samfunnet må finne en løsning på.

Som ressursforbruker står Forsvaret i samme stilling som andre sektorer. Det er samme "kaka" vi alle skal spise av. Skal noen ha mer, blir det mindre på andre. På dette område oppstår det ikke noe "resteproblem". Tvert imot er matlysten større enn "kaka" og ingen føler vel at de går ordentlig mette fra bordet. Mange vil sitte igjen med en følelse av at de ikke har nådd fram med sine argumenter, at deres situasjon ikke er blitt forstått eller at regjering og storting ikke legger tilstrekkelig vekt på de oppgaver eller problemer en står overfor på deres spesielle sektor. Det er menneskelig og naturlig at den som har ansvar for å løse bestemte oppgaver, som mener å ha lagt fram en vel gjennomarbeidet og fornuftig plan for løsningen, kan bli frustrert når han blir møtt med at det ikke er ressurser til å gjennomføre planen. Jeg er sikker

på at de fleste her mer enn én gang har vært i den situasjon. Dette er heller ikke noe særegent for dem som har sitt virke i Forsvaret. Det samme ville være tilfelle på ethvert annet område. Det er lett nok å se for den som skal prøve å innpasse de ulike sektorplaner i en samlet utbyggingsplan som nødvendigvis må holdes innenfor rammen av tilgjengelige ressurser. Og ressurstilgangen bestemmes ikke av de behov en kan stille opp, men av den produksjon en kan realisere.

Som et holdepunkt kan vi regne med en årlig produksjonsvekst på 4 - 5 %. Den skal gi grunnlag for en gradvis heving av levestandarden også for de grupper som ikke lengre tar del i yrkeslivet. Den skal skaffe ressurser for en kontinuerlig utbygging og modernisering av produksjonsmidlene, og den skal skaffe realøkonomisk dekning for de mange utbyggingsoppgaver og tiltak som det offentlige må ta seg av. Selv om dette gir grunnlag for en stadig framgang og bedring, må de årlige løft totalt sett bli begrenset.

På visse områder er det nødvendig å øke innsatsen atskillig utover de 4 - 5 % som er gjennomsnittlig vekst. Da må en på andre områder nøye seg med en tilsvarende lavere øking.

Ett av de områder som har vært særlig ekspansivt de senere år er sosial- og helsesektoren.

Innføring av folketrygden i midten av 1960-årene, den gradvise øking av trygdeytelsene og nå nedsetting av pensjonsalderen fra 70 til 67 år fra 1. januar 1973, krever betydelige uttellinginger.

Utbyggingen i helsevesenet har også skjedd i rask takt. En regner med at det i inneværende år vil bli brukt 15 milliarder kroner til folketrygden og andre sosiale formål. Det tilsvarer 15 % av vår nasjonalinntekt, en andel som vil stige ytterligere i årene framover. Med dette omfang spiller trygde-systemet en betydelig rolle i vår samfunnsøkonomi og i vår samlede skattlegging. Av økingen i det samlede skatte- og avgiftsnivå den siste 10-års periode, skyldes 2/3 utbyggingen av folketrygden og 1/3 stigning i de ordinære skatter til stat og kommuner.

Utdanningssektoren og distriktpolitikken er også blant de områder hvor ressursbruken har økt i et raskere tempo enn produksjonen.

Når vi på så mange områder føler at situasjonen er vanskelig og ressurstildelingen utilstrekkelig, skyldes ikke det at bevilgningene ikke øker. Selv om den teknologiske utvikling har gått raskt og åpner nye muligheter, har politiske og faglige ambisjonsnivåer avansert enda raskere, slik at de som oftest overstiger det vi har realøkonomisk dekning for. Dette kan lett føre til at sektorplaner og reformer og tiltak som behandles isolert, gir et omfang som senere skaper vansker når planene samlet skal innpasses i våre langtidsprogrammer og langtidsbudsjetter. Dertil kommer de psykologiske virkninger. Jo større avstand det blir mellom ambisjoner og forventninger på den ene side, og de konkrete programmer på den annen, dess mindre tilfredshet

vekker programmene. Og selv om det på en rekke områder kan vises til jevn og god framgang, kan reaksjonen lett slå ut i misnøye fordi en har ventet seg enda bedre ordninger. De veldige løft som samfunnet gjennom de senere år har tatt f.eks. i undervisningssektoren har gitt eksempler på det.

Jeg håper at dere som nå går tilbake til viktige stillinger i Forsvaret eller i det sivile liv, i offentlig eller privat virksomhet, vil kunne vurdere de enkeltstående eller lokale problemer ut fra en videre samfunnsmessig synsvinkel. For den som skal arbeide med forsvarsspørsmål er det særlig viktig å ha klart for seg Forsvarets samfunnsmessige funksjoner og den virkning samfunnsforholdene har på Forsvaret og forsvarsviljen. Dette var problemer som også opptok oss sterkt i Forsvarskommisjonen for 25 år tilbake. Jeg tillater meg å sitere enkelte betraktninger vi den gang kom fram til:

"....Å forsvare landet betyr ikke bare å verge et geografisk område hvor vi rent fysisk finner vårt utkomme. Det betyr også å forsvare vår kultur og vår sosiale og politiske frihet, våre frie institusjoner og våre frie organisasjoner....".

"...En planfast forsvarspolitik er betinget av positiv støtte fra et flertall av folket, eller helst fra hele folket.

En positiv forsvarsvilje er en del av en positiv innstilling til samfunnet i det hele. Mennesker som føler seg i protestholdning

til samfunnet vil ikke kunne være levende interessert i dets forsvar. Det er derfor av stor betydning for landets forsvar at samfunnet såvidt mulig blir slik ordnet at ikke større eller mindre grupper lever i følelsen av en protestholdning til samfunnet. Hvis samfunnet lar enkelte grupper leve under forhold som skaper en negativ holdning, vil dette alltid skape usikkerhet og svekke landets forsvar....".

Jeg tror dette er synspunkter som også er aktuelle i dagens situasjon, og som gjør det nødvendig å se forsvarspolitikken i sin rette samfunnsmessige sammenheng.